
 Wilhelm András

DOBSZAY LÁSZLÓ IN MEMORIAM

„*Seholon semmikor;
napóraketyegés;
hirtelen száll a por,
levegő legelés;
semmi sem egyszeri
sem, nincs az a folyó;
most kéne kezdeni,
erről lett volna szó.*”
(Tandori Dezső)

Sümegeen találkoztunk utoljára.

Mint nyaranta az elmúlt húsz esztendőben mindig, a körülményektől függően hol Ócsán, hol Budán vagy Esztergomban, a Schola Hungarica lemezfelvételét készítettük – de most mindenki előre tudta, hogy ez lesz az utolsó. A zárónapon, a felvétel előtti próbán ki is mondta a várt mondatot, hogy a Scholának vége, majd folytatta persze a próbát; este pedig olyan előadásokat vezényelt, amelyek nem felidéztek a fénykort, hanem érezhettük: történjék bármi, ez maga a fénykor.

Másnap, elutazáskor, mikor mindenki a buszba rakodta a csomagját, végigvárta a készülődést (ez is most fordult csak elő: hogy nem a kóruossal utazott együtt), majd oda-
jött hozzám – átölelte a vállam, ez sem volt éppen szokása; közvetlen, kedves volt mindig, de a barátság efféle látható gesztusát általában kerülte – s kisvártatva megszólalt: „Nem hittem, hogy végig tudom csinálni. A második nap estéjén azt gondoltam, abba hagyom.” Szerencsére nem tette; akik vele voltak ezekben a napokban, láthatták, hogy mire tette képessé a hihetetlen koncentráció – aki abból, amit szemünk láttára véghezvitt, nem tanult meg valamit egész életére, annak hiábavaló bármilyen példamutatás.

Ezt az utolsó felvételsorozatot beárnyékolta persze az egy évvel korábbról való emlék: az akkori felvétel elmaradt, mert pár nappal előtte rátört a végzetes betegség; kórházi ápolás, műtét, hosszú lábadozás – egy év folyamatos romlás után nem lehetett tudni, mennyit bír majd el az ön maga által megtámadott szervezet. Mégis, valami furcsán bizakodó várakozás volt a levegőben. Mindenki megpróbált vigyázni rá; nem volt könnyű: személyes integritását mindig védte, s csak kivételes pillanatokban engedte meg, fogadta el a segítséget – ez a pár nap ilyen volt. A munkában is kellettek óvintézkedések: jó előre megállapodni abban, hogy szigorúan szabott a lehetséges próbálkozások száma, bízni kell a jónak tűnő megoldásokban, s nem okvetlenül a talán még jobbat hajszolni, mert fogy azzal is az erő. A Schola csudálatosan viselkedett, mint korábban is, mindig: s ha egyébként tudja is mindenki, hogy a tökéletességet nem lehet akarni, ezúttal annak transzcendens igénye valahogyan mégis kézzelfoghatóvá vált – a radikális döntés révén pár órányi rövidített felvételi szakaszokban. A korábbi felvételeknek a rendelkezésre álló idővel való féktelen, már-már eufórikus tobzódása itt lecsöndesedett; csak néhány óra maradt, létrehozni utoljára azt a valamit, ami képes felmutatni mindazt az értéket, amelynek megalapozásához évtizedek szorgos munkája kellett.

Gyönyörű volt ez a pár nap, minden nagyszerűségével és esendőségével.

Az is jólesett, hogy a lemez repertoárja szerény volt: nem látványos tételek követték egymást, hanem valamiféle kikezdetlen értékéből sugárzó energia érződött; ha fölragyogott is egy-egy darab különleges kiválósága, a műsor egésze mutatott föl nem megkérdőjelezhető mércét. S feledhetetlen epizódok tarkították a munka rutinját.

A László-nap valahogy mindig erre az időszakra esett, s megvolt ünneplésének sok évtizedes hagyománya is; eztán sem másképp – bár sejtette mindenki, hogy a sok jeles naptól most telt ki a legutolsó. De lehetett volna-e másként tenni? Nem elénekelné azt, amit oly régóta, mindig?

Azt sem felejté majd el senki, soha, hogy egy félig szcenikus gesztus fölvétele mi-ként történt. A templomba bebocsáttatást kérők kopogását a zárt kapun is föl kellett venni; s Dobszay, egy sétabotot megragadva, az egyik padsorra sújtott le hihetetlen erővel. Elképesztő hang volt – de talán tekintsük szimbolikusnak, hogy ez az ütés *rossz* zenei pillanatban történt; elvétette bizony a belépést. Ám mintha ebben az ütésben sokkal több lett volna, mint az alkalomnak megfelelő gesztus – aki hallotta, nem értette félre...

Sugyanígy szimbolikusnak tekinthetjük, hogy mindez Sümegen történt, ahol évek hosszú munkájával igyekezett egyházzenei központot létrehozni, sajnos sikertelenül. Gyönyörű volt az idő s a város június elején. Hasonlíthatatlan hangulata amúgy is hozzátartozott már a felvételekhez – de az idén különösen emlékezetes volt minden pillanat. A meghitt munkahelyé átváltozott templom, a hosszú ebédek a Scotti vendéglő kertjében, a takarékos sétálások, találkozás a sokórás utat a csak pár meghitt mondatért megtevő távoli barátal. A felvételek befejeztét mindig követő összejövetel, az éppen megszűnt s mégis oly valóságosan létező Schola utolsó estéje most talán kicsit hosszabban idézte az elmúlt évtizedeket – nem lehetett nem fölidézni, hogy a társaságból négyen ott voltak, voltunk a Schola első hangversenyén – s lehetünk tanúi az utolsó közös pillanatoknak is. De hozzátartozik az este varázsához, hogy nem lehetett észrevenni: mikortól nem voltak már ott ők ketten, az alapítók. S oly beszédes volt távolmaradása a sümegcsehi kirándulásról – akkor persze senki nem tudta, hogy neki hamarosan lesz még egy útja a már régóta ismert és szeretett helyre. Kimondatlanul is, de a megérkezés helyét és pillanatát lehetett érezni – Sümeg mostantól nem az többé, ami korábban volt, tanúsíthatja bárki, aki ott élte át ezeket a napokat.

Nem akármilyen évet zárt le ez a felvétel. Az utolsó esztendő versenyfutás volt; nem a halállal, mert a verseny kimenetele nem volt kérdés, hanem a múltó idővel. Mire lesz még elég?

Dobszay nem az az ember volt, aki bármit is, csak úgy, abba hagyott volna. Számára a vállalt munka azt jelentette, hogy azt be is kell fejezni. (Síron túli üzenetként ért hozzám, hogy ezt várta tőlem is, mindig.) Nehéz lehetett a számvetés, hogy mit kell megcsinálni a rengeteg ötlet, fölvetett probléma, évtizedekkel korábban fölvezolt munka közül: mi az, aminek elvégzése valóban az ő feladata – s mi az, amit nem tud már úgy előkészíteni, hogy folytatható, befejezhető legyen, mert nem jutott már el abba az állapotba, hogy a valóban csak mechanikus tennivalókat más is elvégezheti. Iszonyúan sokat bírt dolgozni, de mindig csak olyat, amiben intellektuális örömét is lelte, amiben az alkotó géniusznak is szerep jutott. Az ő precizitása nem azokban a részletekben jelentkezett, amelyeket a legföldhözragadtabb elme is számon kérhet – kéziratái s különösen lábjegyzetei például szerkesztőknek okozhatnak lidérces napo-

kat –, ám gondolatmeneteiben nincsenek kihagyások, törések, szál nem maradt elvarratlanul.

Mégis legtanulságosabb talán a megszakadt, a körülmények miatt torzóban maradt munkákat számba venni – lehet, hogy minden élet végső summája a befejezetlenül hagyott alkotások katalógusa? Igazságtalanságnak tűnhetik Dobszay esetében ezekről szólni, hiszen életműve szinte átfoghatatlanul, egyetlen olvasó számára csaknem feldolgozhatatlanul gazdag. De mi minden maradt mégis abba! Sok esetben persze az életút fordulatait, az új szakmai kihívások és lehetőségek megjelenése ad rá magyarázatot. Így például az aktív zenepedagógiai munkával felhagyva, soha nem készült el egy új szempontú összhangzattan vagy a *MIKROKOZMOS valamennyi* darabját végigelemző könyv, még a hatvanas évekből. Elkészült ugyan a magyar népdalok történeti típusrendjének koncepciója, az archivált anyag rendezése (e gigantikus munkában is munkatársa Szendrei Janka volt), de valóban publikussá csak néhány típus leírása vált, egyetlen vaskos kötet jelent meg, mutatónak inkább – a folytatás elmaradt; talán folytatható, kiegészíthető, generációk számára teremtve meg a további kutatás lehetőségét. Igaz, legalább népszerűsítő formában képet alkothat az érdeklődő erről a munkáról, *A MAGYAR DAL KÖNYVE* című, népszerűsítő célkitűzésénél valójában sokkalta fontosabb eredményeket felmutató kötetéből. De nem jelent meg Simon Albert Bartók-analíziseit bemutató könyve, amelynek ki tudja, meddig tartó lappangása pedig két szempontból is nagy veszteség: egyrészt az elmélet tűnik el mindinkább a homályban, s csak azok emlékeznek már rá, akik részesei lehetek Simon Albert éjszakákba, hajnalokba nyúló szeánszainak; másrészt meg, mert Dobszay ebben a könyvben arra adott példát, hogy miként lehet elsajátítani egy mástól származó gondolatrendszert, ám olyan mélységgel és alapossággal, hogy teljes felelősséggel adhassuk azt tovább másoknak, interpretációként, értelmezésként, bizonyos pontjait akár tovább is gondolva – évtizedek távolából visszaemlékezve az olvasmányélményre, ma fontosabbnak tartom ezt a munkát, mint valaha: önművelés és pedagógia csúcsteljesítményének. Rengeteg népzenei megfigyelése nem jutott el a megfogalmazásig, s minden bizonnyal az egyetemes tudománytörténet nagy vesztesége, hogy antifónakönyvének tervezett s előkészített második kötetét, sok előkészített részlet és fejezet ellenére, nem írhatta már meg – tanítványokra, munkatársakra marad a végrendeletileg is részletezett, talán nem reménytelen rekonstrukció. Ám szerencsére elkészült még két főmű: a klasszikus periódust tárgyaló könyv s a Bugnini-liturgia bírálatát praktikummá fejlesztő, a gyakorlatba valószínűleg soha át nem vitt, éppen reménytelenségében oly lenyűgöző liturgiai koncepció.

Ha tudjuk is a veszteséget, mégis azt lehet talán mondani, hogy az életmű teljes, csaknem mindent megírt, amit szeretett volna (ha nem adódott gondolatai számára létező fórum, akkor megteremtette: öt esztendőn át saját kiadásában jelentette meg egyszemélyes folyóiratát, a *GONDOLKODÓ FÜZETEK*-et), könyvei sokáig lesznek még nélkülözhetetlenek. S megmarad a Scholával készített hatvan hanglemmez: bizonyítja, hogy nagy karmester is volt – zongorázása viszont kinek-kinek személyes emléke csupán, amatőr felvétel is alig készült róla.

Azt hiszem, Dobszay munkásságának megértését nehezíti, csaknem lehetetlenné is teszi, hogy mindenki csak egy-egy szegmensét lássa át. Aki négy évtizeden át vezetett kórusában énekelt, mást látott belőle, mint aki hallgatója lehetett a Zeneakadémián; megint mást, aki publicisztikai cikkeit olvasta, s mást, aki tudományos munkásságának

olykor kevésbé érintkezőnek látszó részterületei valamelyikének specialistája. Meg lehet persze fogalmazni azt, hogy e sokféleség milyen szempontokat, megalapozott tudományos meggyőződést és értékrendet fog össze egyetlen nézőpontba, amely valóban az ő sajátja volt, az ő számára valóban egységes világméretű jelentett valamennyi tevékenysége számára. Hiszen zeneszerzői gondolkodásmódja érvényesült előadó-művészi gyakorlatában, de az általa tudományosan vizsgált zenei jelenségek értelmezésében is: egy zenei adat soha nem csupán filológiai tény, hanem élő organizmus is volt a számára. A megszerzett tudásról mindig hatalmas pedagógiai erudícióval adott számot – a tankönyvírást sem kötelező penzumnak, hanem valóban érvényes műfajnak tekintette; ha valaki veszi egyszer a fáradságot s áttanulmányozza pedagógiai munkáit s tanulmányi célra írt publikációit, meglepődhet majd azon, hogy mennyi elsőként közzétett adatot, észrevételt tartalmaznak, olyanokat, amelyek kifejtésére nem kínálkozott éppen tudományos terep.

Témáival, tudományterületeivel s azok belső kapcsolataival szerencséje is volt. Olyan témákkal foglalkozhatott, amelyek lehetővé tették számára az alapkutatást és az úttörő felfedezéseket, akár népzeneben, akár a népzenei tapasztalatokkal felvértezve vizsgált népénekanyagban, s valóban világraszóló jelentőséggel, a *cantus planus*, mondjuk így, egyszerűsítve s közérthetőbben: a gregorián variánstípusokként való szemlélete során, amely végre valóban zenei kérdésekkel közelítette meg az addig szinte csak filológiai vizsgálatok terepének tekintett, több évszázados zenekincset. A gregorián vizsgálata volt-e előbb vagy nagy liturgiátörténeti érdeklődése és tapasztalata? – voltaképpen mindegy is, hiszen a kettő kivételes intenzitású és jelentőségű kölcsönhatásban van munkásságában. Tudományos cikkek hosszú sora meg népszerűsítő publicisztikai írások százai foglalkoznak a személyes veszteségként is megélt liturgiai műveltség, kultúra és gyakorlat hanyatlásával, a II. vatikáni zsinat utáni károkkal, amelyek mára szinte jóvátehetetlennek látszanak.

A tudományban hozzászegődött szerencse mesterekre találásában is elkísérte: Rajeczky Benjamin és Mezey László útmutatása nélkül nehezebb lett volna témáit megtalálnia. De ugyanígy Szunyogh Xavér Ferenc vezetése, majd Misszálé-kiadása s főként az általa képviselt szellem nélkül aligha juthatott volna el liturgiatanulmányainak témáihoz és megoldásaihoz. Megtalálta munkatársait, mindig sokakkal dolgozott együtt, még ha látszólag könyörtelenül képviselte is nézeteit, a megalapozott ellenvéleményeket tisztelte – és tapasztalt tanárként azt is tudta, hogy fiatal munkatársai előbb vagy utóbb nem az ő útját akarják már járni.

Kevesen látták csak, hogy tevékenysége hány területen fejtett ki maradandó hatást – mennyi mindent kell folytatnia utókorának. Azt hiszem, valamennyien későn ébredtünk csak rá, hogy megannyi szerteágazó munkája egyazon tőről fakadt – igaz, ismereteink, meggyőződésünk, gyakorlatunk vagy éppen az övéhez hasonlóan megélt hitünk tapasztalata nélkül aligha követhettük volna őt egyéni útján. Mégis, a kihez-kihez közelebb álló területen épp elegendő indíttatást adott, hihettük, hogy megkaptuk tőle a legfontosabbat. Tudom, a szakma épp aktuális *comme il faut*-ja megkívná, hogy mindezt a tudománytörténet sűrű köpönyegébe burkoljuk – de ez ma nemigen lehetséges még. Elodázhatatlan persze szembenézni a hagyatékkal – ahogyan ő mondta valamikor Kodály kapcsán Babitscsal: *szemével farkasszemet* –, feldolgozni és megérteni, a fölkinált pontokon talán folytatni is: aktuális kihívás és sajnos személyes bátorság kérdése is.

Nem tudok rajta kívül megnevezni senkit, aki ennyire megosztotta volna szakmai közegét. Nincs olyan területe munkásságának, amelyet konszenzus övezne: pedagógiai életműve ebek harmincadján; népzenei munkásságát, a magyar zenetörténetről és a klasszikus zenéről kifejtett gondolatait, a Schola Hungarica előadói gyakorlatát egyaránt idegenkedés, gyakran elutasítás, sőt olykor lenézés fogadta.

Aligha van itt az objektivitás ideje. Én legalábbis nem vagyok képes rá; még sokáig nem. Túlságosan sok a személyes emlék, a Semmelweis utcai Purcell-óraktól kezdve a valójában sokáig kevésbé értékelt gregoriánkutatás vagy a népzene szubtilis kérdéseire; az Országház utca 30. szinte fizikailag is szeparált szobáinak hangulatától a sokak által irigyelt s megvetett ebédekig a Fortuna sörözőben, Béni bácsival, Jankával, Ullmann Péterrel; a formatanórák kiütéssel fölérő tanulsága, amely egész addigi szakmai gondolkodásomat megkérdőjelezte, s voltaképp kiiktatott abból a szakmai közegből, amelybe amúgy könnyedén betagozódhattam volna; olyan zenei ideálok megteremtése, amelyek lehetetlenné tették bizonyos előadások meghallgatását – lehetne sorolni őket napestig. Még elfogultságai is hathattak olyan erősen, hogy elkélt bizony Kurtág kijózanító figyelmeztetése: Dobszaynak sincs *mindig* igaza; például Beethovent illetően – de épp tőle vitassuk el a személyes ízlés jogát? Én épp ezért szerettem sarkított ítéleteit is: kifakadását egy koncert kapcsán: „soha többet latin – spanyol, francia – zenét!”; vagy elhíresült sóhaját Monteverdi sírjánál: „Nyugodjál békében – sohasem szerettelek.”

Kivételes adománynak tekintem, hogy sokat lehettünk együtt. Remélem, nem vette tolakodásnak, ha sokszor rányitottam munkaszobája ajtaját. Sokat beszélgettünk, később egyre többet személyes dolgokról is – nekem jólesett, hogy olyasmiről is, amiről mással aligha beszélhettem volna. S ezt valami kivételes bizalmassággal viszonzta – csak hálás lehetek érte; továbbadhatatlanul őrzöm magamban ezeket a pillanatokot. Mégis, sokszor éreztem azt, hogy „most kéne kezdeni” – sok mindent csak a legutolsó időkben értettem meg. Ha újabb munkái példányait kértem tőle, nem szerénykedve, inkább az én időmet óvón hezitált: túlságosan szakmai, túlságosan részletkérdésekkel foglalkozik, kívülálló számára érthetetlen. De éppen ez jelentette a kihívást, hogy úgy mondjam: a módszertani tanulságot: mi az, amit a sok szempontból kívülálló megérthet e nagy s bizony magányos zseni alkotásából. Mondjam-é, hogy a közvetlen haszonról lemondva végtelenül sokat: következetességet, intuíciót, fantáziát, merészséget és konok-ságot, az egyetemes témákban megtalálható személyes érdeklődést és elköteleződést, a naiv rácsodálkozás örömeit. Megérezni, hogy tanulni s tanítani akkor is lehet, ha maga a tárgy s annak részletkérdései nem a közös érdeklődés részei; mert a tolerancia alkalmasabb bázis lehet a világnézetnél is, hogy barátság épülhessen rá.

Az ember kevesekről meri, akár csak magának is, bevallani, hogy ismeretségük híján más lett volna az élete, gondolkodása. Dobszay engem tényleg megváltoztatott – a legjobb pillanatban hatott rám, hihetetlen erővel (amit csak fokozott néhány hasonló erejű találkozás, nagyjából ugyanabban az időben). S valahogy mindvégig meghatározó erejű volt minden találkozás, minden kérdésre minden válasz. Most, hogy nincs többé, válaszaival nem segíthet már – de kérdezni megtanított. Amiként arra is, hogy a válaszokat keresni nemcsak szakmai, hanem morális kötelesség.

Már most nehéz nélküle. Akik nem ismerték, s már nem ismerhetik: nem is tudják, mennyire nehéz.